

İstiklal Mahkemeleri

Sait Çetinođlu

Giriş

Yakın tarihimizin en önemli hukuk dışı organlarından biri olan İstiklal Mahkemelerinin arşivi henüz açılmamıştır ve bu mahkemelerle ilgili bilgiler, dönemin gazete haberleri ve bu mahkemelere değinen hatıratlardan oluştuğundan, bilgilerimiz ikinci el ve sınırlıdır, bu nedenle yakın tarihimizin önemli bir bölümünü karanlıkta bırakılmaktadır.

İstiklal Mahkemeleri çok masum bir gerekçeyle gündeme gelir: Asker kaçaklığını önleme.

Osmanlı Ordusunun savaştaki en büyük handikaplarından birini asker kaçakları oluşturuyordu, bu sorun "milli mücadele" önderleri içinde önemli bir sorundur. Silah altına çağrılanlar İstanbul Hükümetinin fetvasını ve padişahın askerliği kaldırdığına dair fermanını dikkate alarak ya askere gelmiyor veya şubelerden ve kıtalardan kaçarken kendilerine verilen silah ve cephaneleri de beraberinde götürüyorlardı.

Bu durumu M.Kemal Nutuk'ta *Filhakika, birçok yerlerde, bazı nizamiye efradı, usatla musademe etmeksizin bilakis silahlarını bırakarak köyelerine, memleketlerine savuşuyorlardı* diye ifade eder¹. Zaten "Birinci Dünya Savaşı yıllarında her sekiz firariden birisi idam edilerek cephelerin çökmesi önlenmiştir. Buna rağmen firarilerin sayısı gittikçe artar ve 300.000'ni bulur"². (genellikle bu üçyüz bin sayısı verilmekle birlikte bu sayının her cephedeki kaçak sayısı olmalı)

¹ Şamsutdinov, A.M. Mondrostan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı, çev. Ataol Behramoğlu Doğan Y. 1999, s. 138

² Ertunç Ahmet Cemil, Cumhuriyet Tarihi, Pınar Y. 2004 s. 35

1920 Eylül'ünde Meclis kürsüsüne çıkan Mustafa Fevzi Çakmak; "Efendiler biz askeri değil, milleti giydireyoruz. Elbiseyi alan üç gün sonra firar ediyor." diye ifade etmektedir. Bunlar elde silah istikrarı bozan unsurlar oldukları gibi aynı zamanda Ankara'nın otoritesini tanımayanların da insan kaynağını oluşturmaktadır. Hatta bu firarilerin Ankara'ya karşı İstanbul hükümeti yanlısı güçlere katılması Ankara'yı sarsmaktadır.

"Rahmi Apak'ın anılarında belirttiği üzere, 1919 yılında Batı Anadolu'nun birçok bölgesinde köylüler, Askeri birlikleri örgütlemeye gelen subayları köye sokmuyorlardı. Onlara yiyecek vermiyor, bazı yerlerde üstlerine ateş açıyorlardı".³

Ankara kontrol bölgesindeki istikrarı bozabilecek her türlü unsuru askere alarak sorunu çözümlene kararındadır, hatta gayrimüslimleri de askere alarak bunlardan gelebilecek tehlikeyi bertaraf etmek için Osmanlı gibi yeniden Amele taburları oluşturmuştur.

Ankara'nın celp çağrısına uyanlar da düzenli ordu yerine çetelere katılmaktadırlar. "Alayın birinci taburu bin mevcutla Bilecik'ten hareket etmiş olmasına rağmen Bursa'ya ancak elli mevcutla gidebilmişti. Neferler, Bilecik-Bursa arasında firar etmişlerdi. İkinci taburda aynı akibete uğramıştı."⁴Ankara Hükümetinin ilk celbiyle Kütahya'dan katılanlar topluca Ethem Bey'in Kuvayi Seyyaresine katılmışlardır. Batı Anadolu'nun seferberlik ilan edilen öteki yerlerinde de buna benzer olaylar görülmektedir.⁵

M. Kemal'in 17 Mart 1920'de yayınladığı genelgesinde, vatanın çıkarlarına aykırı, memleketin huzur ve asayişini bozanların din ve millet farkı gözetilmeksizin kanunen şiddetle cezalandırılmalarını ister.

Kuvay-i Milliye komutanlarınca bunlara karşı idama varan cezalar uygulanıyor, asker kaçaklarının evleri yakılıyor mallarına el konuluyordu. Kaçaklar için 1914'te çıkarılmış olan *Esrar-ı Askeriyeyi İfşa ve Casusluk, Hıyanet-i Harbiye Hakkındaki Kanun* uygulanmaktaydı. Ancak bu kanunun bir Osmanlı Kanunu olması İstanbul Hükümeti ve Padişah aleyhine davrananların da vatan haini olacağı anlamı çıkmasından dolayı kanunun uygulanması sorunlu oldu.⁶

Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri

Firariler Hakkında Kanun tasarısı tam da bu günlerde tartışmaya açılır. Tasarının birinci maddesine göre firarilerin evleri yıkılacak, mala mülke, hayvana; arpa, buğday, soğana el konulacaktı. Milli Savunma Komisyonu şu gerekçe ile karşı çıkar: Ev yıkılması memleketimizin esaslı servetini yıkacağı için uygun görülmez ve zaten harap bir halde bulunan köylerin bu suretle yıkılması yerinde bulunmaz. İşgal bölgelerinden kaçarak gelenlerin yerleştirilmesi için zorluklar içinde çırpınan bakanlar kurulu, Firarilerden alınacak evleri göçmenlere tahsis etmekle daha iyi bir hareket yolu takip etmiş olduğundan, kanun maddesinin bu suretle değiştirilmesini uygun

³ Apak Rahmi, İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s.155-156, Zikreden A.M.Şamsutdinov, Mondrostan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı, çev. Ataol Behramoğlu Doğan Y. 1999 s133

⁴ Cebesoy Ali Fuat Milli Mücadele Hatıraları, Temel Y. 2000, s 390

⁵ Şamsutdinov, A.M. Mondrostan Lozan'a... s 153

⁶ Buca Tarih Tarih ve Bilgi Bankası, İstiklal Mahkemeleri, www.bucatarih.com

görür ve maddenin tesir bakımından şiddetini artırmak için, *birlikte oturduğu ailesi fertlerinin başka yere sürülmesini'* eklemeyi uygun bulur⁷

25 Nisan 1920'de Mehmet Şükrü Bey tarafından BMM'nin otoritesinin sağlanmasına yönelik bir önerge verilir. Önergede, Meclis kararları aleyhinde bulunan veya uymayanları vatan haini olarak nitelendiriliyor ve bu gibiler de vatana ihanetle suçlanıyordu. Mecliste karşı konulmasına rağmen 29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu kabul edilir:

Madde 1-Makam-ı mualla-yı hilafet ve saltanatı ve memalik-i mahrusa-i şahaneyi yed-i ecanipten tahlis ve taarruzatı def-i maksadına m'atuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesan, hain-i vatan addolunur.

Madde 2-Bil-fiil hiyanet-i vataniyye'de bulunanlar salben idam olunur.

Kanunun uygulamasında, olağan mahkemeler yetkilendirilir, Mahkemeler olağan koşullarda çalışır itiraz, temyiz gibi yollar mevcuttur. Ancak bu yasayla istenilen sonuca ulaşılamaz ve asker kaçakları sorunu çözülemez. Asker kaçaklarına hapis cezası verilmesi sebebiyle, birçok kişi cephede çarpışmaktansa, hapis yatmayı göze alarak firarı yeğlemektedir. Yeni kanun uygulandığı gibi, önceki kanuna göre Kuvayi Milliye'nin uygulamaları da devam eder. Kitle halindeki idamlar da Meclise karşı tepki uyandırır.

Kanundan istenilen sonucun elde edilmediğinden şikayet edenler ve bu mahkemelerin olağan koşullarda çalışan mahkemeler olmasının, cezanın ibret verici etkisini kaldırdığını iddia edip yeni formüller geliştirirler. 18 Ağustos 1920'de Dr. Tevfik Rüştü ve Mustafa Necati Beyler tarafından Meclis'e *Telkin ve Tedhiş Kanunu* adıyla çok ağır hükümler taşıyan bir önerge verilir:

Seferberlik emrine icabet etmeyenlerin emvali müsadere, hanesi ihrak (yakılır), ailesi tehcir (göç) edilir ve tevrüd (karşı koyma) edenler de derdestlerinde (ele geçirildiklerinde) idam olunur hükümlerini taşımaktadır. Çok ağır cezalar taşıyan önerge tartışma sırasında reddedilir, Tevfik Rüştü çok ağır ve olağanüstü dönemlerden geçildiğini savunarak önergesini *İhtilal Mahkemeleri* şeklinde değiştirerek olağanüstü mahkemelerin kurulmasında ısrar eder.

2 Eylül 1920'de, Milli müdafaa Vekaletince hazırlanan *Firar Ceraimini İrtikap Edenler Hakkında Kanun Tasarısı* Meclis tarafından Millî Müdafaa Encümenine gönderilir, 8 Eylül'de M. Kemal'in önerisiyle gündeme alınır.

⁷ Bozkurt Mehmet, Asker Firariler Sorunu www.sol.org

Fevzi (Çakmak) Paşa, olağanüstü ihtiyaca dayanarak, savaş zamanına ait olmak üzere *Firariler Hakkında Kanun*'ün kabulünü ister. Asker kaçakları olaylarının çokluğunun vatanın kurtuluş ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek duruma geldiğini, bunun önüne ancak sert önlemlerle geçilebileceğini, eski kanunun etkili olmadığını belirten Paşa'nın önergesi ile konu tartışmaya açılır. Önergeye kişi hakları açısından karşı çıkıldığı gibi, memleketi ve halkı korkuya düşüreceği, milli mücadeleyi arkadan vuracak kuvvetleri çoğaltacağı ve halkta panik yaratacağı gibi yönlerinden karşı çıkılmasına rağmen, Tevfik Rüştü'nün reddedilen *İhtilal Mahkemeleri Kanunu* teklifinin ismi *İstiklal Mahkemeleri* olarak değiştirilerek olağanüstü mahkemelerin de ilavesiyle *Firariler Hakkında Kanun*' 11 Eylül'de kanun oy çokluğu ile kabul edilir.

FİRARİLER HAKKINDA KANUN

Kanun No :21, 11 Eylül 1924

Madde 1- Muvazzaf ve gönü ile hizmet-i askeriye dahil olup da firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firari derdest ve sevkinde tekasül (kayıtsızlık) gösterenler ve firarileri ihfa (saklayan) ilbas (giydiren) edenler hakkında mülki ve askeri kavaninde (kanunlar) mevcut ahkam ve indel-icap (gerektiğinde) diğer guna (benzer) mukarrerat-ı cezaiyeyi müstakilen hüküm ve tevfiz (hükmü uygulamak) etmek üzere Büyük Millet Meclisi azalarından oluşan İstiklal Mahkemeleri teşkil olunmuştur.

Madde 2- Bu mahkemeler a'zasının adedi üç olup Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyet-i arasile intihap ve içlerinden birini kendileri tarafından reis addolunur.

Madde 3- İş bu mahkemelerin adedini ve mıntıklarını Heyet-i Vekile'nin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tayin eder.

Madde 4- İstiklal Mahkemeleri'nin kararları kat'i olup infazına bilumum kuva-yı müsellaha ve gayr-i müsallaha-i devlet (devletin bütün silahlı ve silahsız kuvvetleri) memurdur.

Madde 5- İstiklal Mahkemeleri'nin evamir ve mukarreratını(emir ve kararlarını) infaz etmeyenler veya infazda taallül (yalan bahane ile işten kaçma) gösterenler işbu mahkemeler tarafından taht-ı mahkemeye alınır.

Madde 6- Her İstiklal Mahkemesi ketebe ve müstahdeminin maaşatı şehri yüz lirayı geçmeyecektir.

Madde 7- Her İstiklal Mahkemesi vazifeye mübadereti (işe başlama) anında firari ve bakaya erfadının bir müddet-i muayyene zarfında (belli süre içinde) icabetini (kabul edilme) teminen her türlü vesait-i tebliğiyeye müracaat eder.

Madde 8- İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 9- İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Kanunun kabulünden sonra Erkanı Harbiye başkanı İsmet Bey (İnönü) 14 İstiklal Mahkemesi kurulması için öneride bulunur. Meclis 7 mahkeme bölgesi saptar, Üyelerin ve bölgelerin seçimi 26 Eylül'de gerçekleşir. Bölgeler; Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Pozantı, Kastamonu, Sivas olarak tespit edilir

Bölge ve üye seçiminin devam ettiği bir sırada, İstiklal Mahkemeleri kuruluşunu sağlayan *Firariler Hakkında Kanun'un* birinci maddesine bir ek madde kabul edilerek *Komutanların askeri rütbeler arasında itaat ve inzibat sağlanmasına dayanan hukuk ve yetkileri saklı kalmak üzere vatanın ve hilafetin kurtuluşu ve bağımsızlığı için mücadele eden Büyük Millet Meclisi'nin çalışmasına ve amacına aykırı olarak düşman amaç ve çıkarlarını güçlendirme yollu teşkilat ve tahrikat ve kargaşalık yaratanlar ve memleketin maddi ve manevi kuvvetlerini her ne surette olursa olsun bozup, yıkmaya çalışanlar ve düşman hesabına askeri ve siyasi casusluk edenlerle, 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun kapsadığı hükümlerden dolayı tutuklu bulunanların mahkemelerinin yapılacağı ve hükümlerin infaz etme yetkisi İstiklal Mahkemeleri'nin kurulduğu bölgelerde adı geçen mahkemelere verilmiştir* hükmüyle, İstiklal Mahkemeleri'nin yalnız asker kaçaklarına ait olan yetkileri olağanüstü genişletilir.

Bir ay sonra Diyarbakır'da da bir mahkeme kurulması kabul edilince mahkeme sayısı 8'e yükselecektir. İstiklal Mahkemelerinin verecekleri kararlar, idam dahil, kesindir ve derhal uygulanacaktır. Karar verilirken vicdani kanaatleri yeterlidir. Kararlara itiraz ve temyiz yoktur. Kararlarını ve emirlerini bütün asker ve sivil memurlar uygulamak zorundadır. Kısaca mahkemeler sınırsız bir güce sahiptirler.

İstiklal Mahkemeleri heyetleri 27 Eylül'de toplanarak çalışma programlarını hazırlarlar:

"Refik Şevket Bey'in [İnce] hazırladığı beyanname okunup kabul edildi. Beyanname basıldı ve mahkeme heyetleri yola çıkmadan mahkeme bölgelerine gönderildi. Beyannameyi, isim yeri boş bırakıldığı için, her İstiklal Mahkemesi adını yazarak yayınladı. Beyanname metni şöyle idi:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Namına (.....)

Mıntıkası İstiklal Mahkemesinin Beyannamesi

Üç yüz milyon müslümanın ümid bağladığı vatanımızda Hilafet makamı aleyhine zalim hükümetler tarafından tertib edilen su-i kasd, İzmir, Adana ve İstanbul işgaliyle pek açık suret-de tahakkuk etdi. Bunun üzerine milletimiz bir defa daha harekete geldi ve istiklâliyle varlığını muhafaza için her fedakârlığı göze alarak talihini kendisinin intihab ettiği vekillerden mürekkep Büyük Millet Meclisi'ne teslim etdi.

Filhakika vatanın fedakâr evladı, yer yer, cephe cephe hareket ve istiklâlimizin harici ve dahili düşmanlarıyla arslanlar gibi çarpıştılar ve çarpışıyorlar. Büyük Millet Meclisi de öldürülmek istenilen şu mazlum, fakat büyük milletimizi kurtarmağa çalışıyor ve bu maksatla bir taraftan memlekette halk idaresini kuracak en emin esaslara müstenid kanunlar

vaz ve tesisine uğraşırken; bir taraftan da düşmanlarla el ele vermek fenalığını irtikap eden alçakları ve düşman karşısında firar eden hainleri kahr ve te'dip etmek üzere fevkalade selahiyeti haiz (İstiklal Mahkemeleri) teşkil etmiş ve mıntıklarına gönderilmiştir

Bu münasebetle Büyük Millet Meclisi'nin 11 ve 26 Eylül 336 tarihlerinde kabul etmiş olduğu kanunun mevad-ı asliyesini aynen derc ediyoruz ...

Kardeşler!

İşte bizler bu kanunu tatbik için bu mıntıkaya geldik. Şimdi de bu cihetleri biraz izah edelim: İstiklâl Mahkemeleri zirde münderic mevadî takib ve muhakeme edeceklerdir:

1. Milletle hilafet makamını düşmanlar elinde esir bırakan muahedenameyi kabul ve terviç edenlerle bu gibilere uyanlar.

2. Gerek gönüllü ve gerek muvazzaf olsun askerliğe dahil olan bilcümle efrad ve zabıtanın firar edenler.

3. Ahali ve efrad ve zabıtanın firara sebebiyet verenler, yani askerin kaçmasını kolaylaştıracak bir surette söz söyleyen, yazı yazan, iltimas eden veya rüşvet alan vesair her türlü harekâtda bulunanlar.

4. Firarileri derdest ve sevkde tekasül ve iltimas gösteren bi-l-umum mülkî ve askeri jandarma memurinin ve efrad ve zabıtam.

5. Firari efrad ve zabıtanı saklayanlar, besleyenler, elbise verib giydirenler.

6. Büyük Millet Meclisi'nin ve Meclis dolayisiyle millet hâkimiyetinin düşmanlarını takdir veya onları ister yollu, teşvikat ve ifsâdâtta bulunanlar.

7. Memleketde yekdiğeri aleyhine nifak çıkararak devlet ve milletin işini bozanlar, kuvvetini azaltanlar.

8. Milletin zihnini yalan, yanlış havadisle çelenler.

9. Büyük Millet Meclisi'nin haberi olmaksızın millet namına düşmanlarla görüşenler.

10. Düşmanlarımıza milletimizin ahvali hakkında her ne suretle olursa olsun malumat verenler.

Bunlardan mâ-adâ herkes bilmelidir ki;

a) İstiklâl Mahkemeleri nokta-i nazarında bütün efrad-ı millet, her ne rütbe ve derecede memuriyet ve meslek.de bulunursa bulunsun müsavidir.

b) İstiklâl Mahkemelerinin karan kat'idir. Verilir verilmez derhal icra olunur.

c) İstiklâl Mahkemelerinin verdiği emirleri yapmayanlar bu mahkemeler tarafından derhal taht-ı muhakemeye alınır. Ve azl, tard, haps, nefy, kal'ebendlik, kürek ve icabında idam cezalarına mahkûm edilir.

d) İstiklâl Mahkemeleri seyyardır. Lüzum gördüğünde kazaları, nahiyeleri, köyleri dolaşarak muhakemesini yapar ve icra eder. Hülâsa İstiklâl Mahkemeleri vatani bugünkü ağılatıcı vaziyetden kurtarıb evvelki şerefli mevkiine çıkarmak için elini vicdanının üzerine koyarak Allah'ın inayetine sığınır, vatan hainleri hakkında ceza verir ve vatan ve millet istiklali kaygu-sundan başka bir şeyi düşünmez, yalnız Allah'tan korkar, iç-tihadında fevkalade müstakil bir hey'ettir.

Vatandaşlar! Size son bir defa daha ilan ediyoruz, işbu beyannamenin tebliğinden itibaren on gün zarfında hemen askerliğinize koşunuz.

Mücadelede kuvvetimizi zaafa uğratan yolsuzluklardan, tecavüzlerden ictinâb ediniz, boş boğazların sözlerine inanmayınız, sizi fesada sevkedenlere uymayınız, vatanî vazifenizi takdir ediniz ve daima biliniz ki başınızda vatani ve sizi düşünen Büyük Millet Meclisi ve o Meclis'in maksadını temine çalışan İstiklal Mahkemeleri vardır."⁸

Kanunun ve yayınlanan ortak beyannamenin dilinden de anlaşılacağı gibi, Kanun ve Mahkemelerin amacı, Ankara'nın otoritesinin tesisine yöneliktir. Kılıç Ali, Gazetelerin birgün önceden, yapılacak duruşmalar hakkında bilgi verdiğini ve halkın ilgisini artırdığını. Ve verilen kararların, Mahkemelerin kendi bölgelerine ve diğer İstiklal Mahkemeleriyle, Meclis, Dahiliye vekaleti ve Diğer ilgili yerlere bildirildiğini, gazetelerin bunları yayınlamakta zorunlu tutulduğunu da ekler⁹

Kılıç Ali mahkemelerin azametini ifade ederken: "Her Mahkemenin kapısında büyük bir levha ile mahkemenin adı yazılı bulunurdu. Mahkeme heyetinin oturduğu yerin arkasında yine büyük bir levha ile *İstiklal Mahkemesi, mücadelesinde, yalnız Allah'tan korkar* yazısı asılıydı."¹⁰ Demekten kendini alamaz.

Ankara İstiklal Mahkemesi, çalışmaya başlar başlamaz ilk iş olarak, Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı giyabında vatana ihanet suçuyla yargılar. Ferit Paşa ile Hadi, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Beyler, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin bir numaralı kararı ile Sevr Anlaşması'nı imzaladıkları, ulusu bölmeye çalıştıkları, cinayetlere sebep oldukları için vatana ihanet suçuyla giyaben idama mahkum edilirler. Ancak Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun amacında bile, yapılan savaşın amacının Halife-Padişahı kurtarılması olarak belirtildiğinden Vahdettin'e karşı bir işlem yapamaz.

En sert çalışan mahkeme efsane eğitimci Mustafa Necati'nin başkan olduğu Kastamonu İstiklal Mahkemesidir. Asker kaçaklarının önünü almak için başvurduğu yöntem çok serttir. On gün içinde teslim olmayan asker kaçağının yerine sırayla babası, biraderleri, amcası, dayısı, amcaoğlu, eniştesi ve eniştesinin oğlu alınır. Kaçak teslim olursa, yerine askere alınan yakını bırakılır. Ayrıca köyünden 200 lira ceza alınarak, kaçakların evi yakılıp yıkılır. Bu yöntem Meclis'te çok sert tartışmalara yol açar ve İstiklal Mahkemeleri'nin görevlerine 17 Şubat 1921'de son verilmesinde önemli bir etken olur¹¹.

İstiklal Mahkemeleri bu dönemde 17 Şubat 1921'e kadar yaklaşık 5 ay kadar çalışırlar. Ankara dışında, diğerlerinin görevlerine 17 Şubat'ta son verilir. Yalnız Ankara İstiklal Mahkemesi'nin görevi sürer.

Yukarıda Kastamonu Mahkemesinden söz ederken değindiğimiz gibi Mahkemelerin verdiği idam ve çeşitli cezaların yanında tuhaf cezalara da hükmetmektedir: Firariler başka suç işlememişlerse dayak cezası verilerek

⁸ Kılıç Ali, Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları Der. Hulusi Turgut, İş Bankası Kültür Y. 2005 s 363-367

⁹ Kılıç Ali, Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları. s 367

¹⁰ Kılıç Ali, Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları. s 370

¹¹ <http://www.kurtulussavasi.org/asptm/istiklalmahkemeleri.php>

kıtasına gönderiliyor. 1-2 kez kaçmış ve başka suç suçları işlememiş olanlar ceza verilmeden, (3-4-5-6-7 8-9-10) kez kaçmış olanlar, kaçtıkları sayı onla çarpılıp, değnek vurularak cezalandırılıp ve kıtalarına sevk ediliyordu. Bazılarına idam cezası verilse bile, bir daha kaçtığı takdirde uygulanmak üzere (müeccelen idam) cepheye gönderiliyorlardı¹². Özellikle Kastamonu İstiklal Mahkemesinin sertliği bölge halkının Ermeni Soykırımına katılmamaları ve bu kırımını onaylamadıklarını bir dilekçe ile Mutasarrıfa iletmelerinin bir tesiri olup olmadığı da ayrıca incelenecek bir konu olsa gerekir.

İkinci Grubun İstiklal Mahkemelerine karşı tavrı

Faaliyeti devam eden Ankara İstiklal Mahkemesi dışında 1921 yılında tekrar İstiklal Mahkemelerine ihtiyaç hissedilerek, "24 Temmuz 1921'de Konya, Kastamonu, Samsun ve Yozgat'ta yeni İstiklal Mahkemeleri kurulur. Bu mahkemelerin zamanla görev alanı genişletilmek istenir. Ancak İkinci Grup, meclis üstünlüğü ve yetkilerin kullanım biçimi konusundaki hassasiyeti dahilinde, İstiklal Mahkemeleri kurulması konusunda oldukça gönülsüz davranır. Konuyla ilgili Birinci Gruba sert eleştiriler yöneltir"¹³. Mahkemelerin yetkilerinin ve sınırlarının genişletilmesinin istenmesiyle Mustafa Kemal'in Başkomutanlığa getirilmesinin aynı tarihlere gelmesi ilginç bir tesadüftür.

5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşanın başkomutanlığa getirilmesi üzerine İstiklal Mahkemeleri doğrudan Başkomandan olan Mustafa Kemal'e bağlanır. İkinci Grup bunu *Hakimiyet-i Milliye* açısından büyük bir problem olarak görür. 14 Ocak 1922 tarihli gizli oturumda Hüseyin Avni (Ulaş) Bey geniş yetkilerle donatılan bu mahkemelere karşı çıkarak, hukukun üstünlüğünü ön plana taşıyan bir konuşma yapar. Konuşmasında şunları söyler:

"Olağanüstü önlem almak için İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Fakat zaman oldu ki, hükümet bütün icraatı İstiklal Mahkemelerine verir bir şekilde, bize bir kanun kabul ettirdi. Artık İstiklal Mahkemelerinin el uzatmadığı, el koymadığı şey kalmadı ve bütün hükümetin icraatını eline aldı [Olağanüstü yetkili savaş komisyonunun görevini Başkomandana bağlı istiklal Mahkemeleri yürütür] ve Meclis adına hükümler verdi.

Efendiler, siz memleketi kurtarmak istiyorsanız, siz mahkemeleri yaşatmak istiyorsanız, işte burada 350 mahkememiz var. Onun kudretini artırın, beş mahkeme, devletin bütün teşkilatını yürütemez ihtilâlin de hukuku var. Fakat böyle kendi oyuyla hüküm sürecektir maddî ve manevî suç, zarar takdirleriyle hüküm sürecektir bir kuruluş dünyada mevcut değildir. Bu, dünyanın adaletine sığacak şeylerden değildir. Asker kaçakları için gerekli ise, yalnız onunla sınırlayalım. Böyle maddî, manevî zarar takdirine yetkili; genel cümlelerle, sınırsız yorum ve ters düz etmeye müsait cümlelerle

¹² <http://www.kurtulussavasi.org/asphtml/istiklalmahkemeleri.php>

¹³ Ertunç, Ahmet Cemil, Cumhuriyetin Tarihi s 36

verilen yetkiyle ve kendi oyuyla her şeyi hüküm altına almak, her şeye hüküm vermek yetkisini artık ortadan kaldırmak, üzerimize farzdır.

İkinci Grup üyelerinden Sinop mebusu Hakkı Hami (Ulukan) Bey de konuyla ilgili olarak görüşlerini dile getirir: *Memlekette vâzı kanun (kanun koyucu) çoğaldıkça memleket felakete, izmihlale gider. Bugün Meclis-i Âlî niz kanun vazeder ve haddi zatında vazı kanun selahiyyetine haizdir. Kendisini Meclisi Âlî nin fevkinde görenler Meclisin vücudunu inkâr etmiş olurlar. Bunlar hain-i vatandır. Hareketleri Meclise taarruzdur... Bunların önüne geçmek lâzımdır. Yoksa Efendiler! Emin olunuz İstiklal Mahkemeleriyle, Hıyanet Kanunuyla, adam asmakla biz gayemize vasıl olacaksak emin olunuz ki bu, hayaldir... Efendiler, bendeniz eminim ve katiyen kaniim ki bugün pek masum olarak asılan vardır... Köyleri baykuş yuvası yapmak için mi yoksa mesut ve müreffeh bir devre açmak için mi çalışıyoruz? istiklâl Mahkemelerine de ve hiçbir kimseye de adam asmak selahiyyetini vermeyiniz, idam cezası tavuk öldürmek değildir. Bunlar tavuk değildir, hayat çok yüksektir.*¹⁴

Hüseyin Avni Bey, İstiklâl Mahkemeleri'ne başından beri karşı olduğunu, Meclise bile verilmeyen kişisel görüşe dayanarak adam asma yetkisini, Meclisin bu mahkemelere vermesinin kendisini hayrete düşürdüğünü söyler.

Burada Kemalist tarihçiler tarafından gerici olarak nitelenen İkinci Grup hakkında bir fikir oluşması bakımından grup sözcüleri Hüseyin Avni Bey'in İstiklal Mahkemelerinin görüşülmesi sırasında ve Ali Şükrü Bey'in¹⁵ *Hürriyet-i Şahsi Kanunu*'nun görüşülmesi sırasında yaptıkları konuşmalardan yapacağımız kısa bir alıntı hem İstiklal Mahkemelerinin niteliğini, hem de İkinci Grubun niteliğini ve İkinci Grubun hukukun üstünlüğüne verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Bu gün yetmiş beş yıl sonra 2006 yılında *Terörle Mücadele Yasası* meclisten geçerken aynı nitelikte bir hatibe rastlanmamasını herhalde talihsizlikle açıklayamayız.

Hüseyin Avni Bey, İstiklâl Mahkemeleri hakkındaki eleştirilerini şöyle sürdürür: *"Efendim, birinci günden beri İstiklâl Mahkemelerinin aleyhindeyim. Bir kere TBMM'ne Allah'ın vermediği salahiyyeti kendisi başkasına verdiği hayretteyim... Memleketimiz üç İstiklâl Mahkemesiyle mi idare ediliyor? Efendiler, her kazada bidayet mahkemeleriniz vardır. Cinayet mahkemeleriniz vardır. Memleketin bir tarafında kanaati vicdaniyesiyle üç adamı idam eder, diğer tarafında hayatını idame eder. Ne güzel müsavat, ne güzel adalet (!)..."*

Şimdi Efendiler; bendeniz kanaatime göre bu suretle kendi hukuku adlimizin olmadığını iddia etmektir. Bu millet umuri adliyesi için iki buçuk milyon lira sarf ediyor. Mekteplere para veriyor. Mektepte okutuyor ve yetiştiriyor. Mebus olmakla her türlü evsafı aliyesi, her türlü ilmi iktisap mı eder, rica ederim. Lalettayin üç kişiye "kanaati zatiyenizle siz hükmü verin" deyip salâhiyyet vermek, ilmi inkâr etmek milletin hukukunu

¹⁴Ertunç, Ahmet Cemil, Cumhuriyetin Tarihi s 36 -37

¹⁵ Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Topal Osman tarafından 27 Mart 1923 tarihinde öldürülmüştür, Meclis İttihat ve Terakki'nin öldürülen şeflerinin ailesine maaş bağlarken, Ali Şükrü Bey'in geride kalan ailesine bir maaş bağlamadığını ve Hüseyin Avni Bey'inde ikinci dönemde Mecliste yer alamadığını da burada ekleyelim

tepelemek demektir. ihtilâlin de bir hukuku vardır. Her milletin her zaman bir hukuku vardır. Hüner isyan ettirmemektir...

Kanun hakim olmalı. Şahısların hakimiyeti payidar olamaz... Samsun ve havalisinde 30-40 mahkememiz vardır. Bu mahkemeler ilimle mücehhezdir. Bu mahkemeler hakim hakkına bihakkın haizdir ve bu meslekte çalışan adamlardır. Bu vazifeyi meslek edinmişlerdir. Herhangi bir şahıs sanat yapamazsa, mahkemeyi de yapamaz. Bu daha incedir, daha dakiktir, daha mantıkîdir...

Elinizde bir kanun vardır. Bunu seyyanen tatbikle mükellefsiniz, içinizde hususi emel taşıyan, hükümetimizi yıkmak isteyen bu gibi kimselere kanunu cezamız gayet vasi cezalar tayin etmiştir. Bunları ehline tevdi ile mütehassisini adaletle muvafık bir şekilde tatbikata muvaffak olursanız, hükümet manası çıkar. Yoksa onlara karşı muamele yaparsak hükümet sisteminden ayrılmış oluruz ki, millet onu bizden istemez Millet hükümetten adalet ister. O zaman meşru vekil olduğumuzu ispat ederiz... Artık memlekette İstiklâl Mahkemelerinin vazifelerine hitam verilmelidir. Memlekette kanunu hâkim kılmalıyız...

Efendiler, İstiklâl Mahkemesi deyince onu memleketin içinde bir cellat mı yapmak istiyoruz. Bir mahkeme kuruyoruz ve biz bir devletiz. Biz adalet dağıtmak için mahkeme kuruyoruz, yoksa engizisyon zulmü yapmak için heyetler göndermeyeceğiz. Onlar yanılmaz insan değildir. Onun içindir ki, savcıların şikayet hakları, hiçbir zaman dünyanın hiçbir yerinde iptal edilemez, savcıların gördükleri her türlü haksızlıklar için itiraz kapıları açıktır. Onlar için itiraz kapılarının kapanması imkânı yoktur, İstiklâl Mahkemeleri şiddet gösterecek engizisyon mahkemeleri değildir. Biz bu mahkemeleri işlerinin hızlı ve daha güvenle sonuçlandırılabilmesi için kuruyoruz. Dolayısıyla, savcılar itiraz mercii olan Büyük Millet Meclisine karşı; yani o güç ve yetkiye sahip olan makama karşı 'mahkeme şu noktadan adaleti uygulayamamıştır. 'Şu kanunun ruhuna uygun şekilde hüküm vermediler ve benim iddiam şu oldu' diye bize bildirilmesin mi? Yoksa istiklâl Mahkemeleri'nin yanılmaz olduğunu mu kabul ediyorsunuz Savcılar kanun dairesinde milletin hürriyet hakkını, yaşama hakkını koruyacaktı. Kendilerine güvenebilmek için kanun gücümüzün korunmasına memur olan savcılarımıza şikayet hakkı verilmelidir. Onlar gördüklerini söylemelidirler. Sonra bunun manasına hükümet denmez, iyi düşünüyor musunuz, efendiler!"¹⁶

İkinci Grubun hukukun üstünlüğü konusundaki görüş ve kanaatleri Birinci Meclis'in önemli tartışma konularından birisini oluşturur ve hukukun üstünlüğü her vesile ile gündeme getirilir. Bu tartışmalar bilhassa İstiklâl Mahkemeleri'yle ilgili olarak sıklıkla öne çıkar.

Hukukun üstünlüğü konusunda asıl yoğun tartışmalar "Hürriyet-i Şahsi Kanunu"nun kabulü sırasında yaşanır. Kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alan askerî ve sivil memurları kanunî sınırlar içinde davranmaya zorlayan *Hürriyet-i Şahsi Kanunu*'nun 12 Şubat 1923'te İkinci Grubun oylarıyla kabul edilmesiyle, o dönem için çok önemli olan bir yasal adım atılmış olur.

¹⁶ Aktaran, Ertunç, Ahmet Cemil, Cumhuriyetin Tarihi s 38

İkinci Grup mensuplarına göre kişi hakları ve bunları güvence altına alan hukukî düzenleme oldukça önemli ve zorunludur. Bunun gerekçesini Ali Şükrü Bey şöyle açıklar:

*"Bendeniz zannediyorum ki; madem ki hakimiyet-i milliye vardır diyoruz ve esas üzerine yürüyoruz, hakimiyet-i milliyenin esası kişi hakimiyeti, kişi dokunulmazlığıdır. Bunu sağlayacak şu kanun buradan çıkmadıkça bendenizce diğer kanunların hiçbirinin değeri yoktur. Çünkü hepsinin temelini bu kanun oluşturur. Bir halk hakkını muhafaza edeceğine bilmezse ve saldırganların saldırısına karşı kendini savunacak bir kuvvet ve kudret görmezse, yani o halk, hürriyet ve serbestisine sahip olmazsa, mutlaka müstebitlerin, mütegalibenin esiri olacaktır. Efendiler; biz halka benliğini vermeliyiz, halk hür olduğunu bilmeli ki kendi vicdanı doğrultusunda iş görsün. Hakimiyet-i milliye tecellisini göstermek için önce halkın hürriyetini sağlamak gerekir."*¹⁷

İkinci grubun yoğun ısrarı sonucu İstiklal Mahkemeleri Meclis denetimine alınmış ve *İstiklal Mahkemi Kanunu*'nun kabul edildiği 31 Temmuz 1922 tarihinden sonra sadece Elcezire'de o da görevi sadece asker kaçaklarını cezalandırmakla sınırlanan bir İstiklal Mahkemesi kurulabilmiştir.¹⁸

Yine bu mahkemelerin niteliği hakkında Mustafa Kemal'in Diyarbakır'daki görevi sırasındaki şifre katibi, Ekrem Cemil Paşa'nın gözlemleri de ilginçtir.

1922 yılında Ankara İstiklal Mahkemelerinde yargılanan Ekrem Cemil Paşa o günlere dair; "1922 kışını, **1500 kadar siyasi mahkumu**¹⁹ barındıran bir taş bina içinde geçirdim. Mahkemem Ankara İstiklal Mahkemesinde yapılıyordu. Mahkeme dört aydan fazla sürdü. Diyarbakır'dan gönderilen tavsiyeler, dilekçeler, Mustafa Kemal'in beni sağ salım, serbest bırakmaya icbar etti. Mahkeme beraatime, fakat meselenin hüsnü hitamına kadar Ankara'da ikametime karar verdi. Üç ay kadar Ankara'da kaldım. Cephelerde Mustafa Kemal'in karargahında tanıdığım kumandanlar, zabıtlar her gün bana sorarlardı: *Çankaya'ya gittin mi? Gazi'yi ziyaret ettin mi?* Ben üç ay devam eden bu ısrarlara ehemmiyet vermedim. Tenezzül edip Gazi'lerini ziyaret etmedim. Nihayet benim sert kafalılığım Gazi Paşa'nın kuvvet ve kudretine galebe etti. Diyarbakır'e gitmem için emir verdi. Ermeni yetimhanelerini teftişe memur olan bir Amerikan müfettişinin refaketinde, lüks otomobile binerek 1922 yaz bidayetinde salimen Diyarbakır'e vardım."²⁰O tarihte Ankara'da 1500 siyasi tutuklunun olmasını, dönemin nüfusuna oranladığımız zaman siyasi mücadelenin derecesini açıklamaya yardımcı olabilir.

İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri ve Takrir-i Sükûn Kanunu Dönemi

¹⁷ Aktaran, Ertunç, Ahmet Cemil, Cumhuriyetin Tarihi s 39

¹⁸ Ertunç, Ahmet Cemil, Cumhuriyetin Tarihi s 39

¹⁹ Altını ben çizdim

²⁰ Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Beybun Yayınları, 1992

İstiklal Mahkemelerinin ikinci devresi ikinci meclis dönemine denk gelir. İkinci Meclis, Mustafa Kemal'in "her şeyden önce kız gibi bir Meclis yapalım"²¹ düşüncesine uygun olarak şekillendirilmiş bir Meclistir. İkinci meclisin "karakterini, siyasal işlevini, toplumsal misyonunu *Tek Şef yaratan hükmeden*"²² belirlemiştir.

Bu muhalefetsiz ortamda İstiklal Mahkemeleri artık çok rahattırlar. Bu dönemin Ankara İstiklal Mahkemesi, üyeleri Ali'lerden oluştuğu için üç Aliler divanı olarak da anılır. Samet Ağaoğlu tarafından "Devletin dördüncü kuvveti"²³ olarak nitelenen Mahkeme reisi, Kel Ali'nin (Çetinkaya), İnkılap tarifi mahkeme başkanının zihniyetini göstermesi bakımından ilginç olduğu gibi önyargılarının kararlarını nasıl etkileyeceği konusunda da açıklayıcıdır: "İnkılap yalnız suçluların, hainlerin değil, suç'a istidadı olanların, hıyanet edebileceklerin, hatta şu veya bu sebeple vücudu zararlı olanların kısacık mahkemelerden sonra öldürüldükleri zaman oluyor!"²⁴

Yeni Meclis'in ilk kararlarından biri hilafet konusundaki Emir Ali ve Ağa Han'ın ortak mektubunun İstanbul basınında yayınlanması dolayısıyla İstanbul basını üzerine Topçu İhsan (Eryavuz) başkanlığında bir İstiklal Mahkemesi göndermek olur.

Soyak bu süreci şöyle nakleder:

"8/9 Aralık 1923 gecesi Başvekilin teklifi üzerine gizli bir oturum yapan Büyük Millet Meclisi de büyük çoğunluğu ile bu lüzumu kabul etmiş ve Cebelibereket Mebusu İhsan Bey'in başkanlığında bir İstiklal Mahkemesi kurarak derhal İstanbul'a hareket etmesini tensip etmişti.

Sonradan öğrendiğimize göre, bu gizli oturumda ilk olarak kürsüye çıkan Başvekil İsmet Paşa İstanbul'un son zamanlardaki ahvalinden ve bu hallerin zihinlerde yarattığı şüphelerden söz açmış, arada iç ve dış siyasetimize de temas etmiş ve Meclisin dikkatini bilhassa Ağa Han ve Emir Ali'nin müşterek mektubu ile bunun neşir tarzı üzerine çekerek sonunda İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi yollamayı Hükümet adına teklif etmişti. İsmet Paşa'dan sonra İstanbul Mebusu Yusuf Akçora Bey, teklifi tasvip eder tarzda konuşmuştu. **Üçüncü olarak konuşan, yine İstanbul Mebusu ve eski Başvekil Hüseyin Rauf Bey (Orbay) ise İstiklal Mahkemesi göndermenin lüzumsuzluğundan bahsederek -bir mesele olduğu takdirde- bu gibi şeylerin adi mahkemelerde halledilebileceği esasını müdafaa etmişti.**

Bu sırada verilip kabul edilen *müzakerenin yeterliği* hakkındaki bir takrir üzerine, evvelce söz almış olan daha on beş mebusun konuşmalarına imkân kalmamış ve derhal Mahkeme Heyetinin seçilmesine"²⁵ geçilir. Üç hatibin konuşmasıyla önemli bir kanunun kabulü İkinci Meclisteki *tartışmaların* düzeyi açısından fikir vericidir.

²¹ İ. Habib Sevük, Atatürk için Remzi K. 1976 c 1 s 274 aktaran: Göldaş İsmail, Takrir-i Sükun Kanunu Görüşmeleri, 1923 "Seçim"leri, Atama Meclis ve Sonrası Belge Y. 1997 s 35

²² Göldaş İsmail, Takrir-i Sükun Kanunu Görüşmeleri, 1923 "Seçim"leri, Atama Meclis ve Sonrası Belge Y. 1997 s

²³ Ağaoğlu Samet Babamın Arkadaşları, Baha Matbaası 1969 s 93

²⁴ Ağaoğlu Samet Babamın Arkadaşları, Baha Matbaası 1969 s 91

²⁵ Soyak Hasan Rıza Atatürk'ten Hatıralar Yapı Kredi Y.2005 s 208-209

Mahkemeye geniş yetkiler verilmiştir; yalnız idam hükümleri Büyük Millet Meclisi'nin tasdikine sunulacaktır. Mahkemenin savcılığına Saruhan (Manisa) Mebusu Vasıf (Çınar), üyeliklerine de Hakkârî Mebusu Asaf, Konya Mebusu Refik (Koralan) ve Kütahya Mebusu Cevdet beyler seçilirler.

Mahkeme, ilk iş olarak *İkdam* gazetesi sahip ve başyazarı Ahmet Cevdet, *Tanin* gazetesi sahip ve başyazarı Hüseyin Cahit, *Tevhidi Efkâr* gazetesi sahip ve başyazarı Velit beylerle bu gazetenin mesul müdürlerinin nezaret altına alınmalarını kararlaştırır, gece yarısı İçişleri Bakanlığı'ndan İstanbul Valiliğine telgrafla bildirilen bu karara uyularak başyazarlar ile *Tevhidi Efkâr* gazetesi mesul müdürü Hayri Muhiddin Bey nezaret altına alınırlar. İstiklal Mahkemesi 10 Aralık 1923 pazartesi sabahı İstanbul'a gelir, aynı gün mahkeme reisi aşağıdaki beyannameyi yayınlar. Beyanname bizim için yabancı olmayacaktır, aynı mealdeki beyannameler Türkiye Cumhuriyetinde bir gelenek oluşturmuştur:

“İstihbarat müdürlüğünden tebliğ olunmuştur:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin karar ve emriyle bugünden itibaren vazifesine başlayan mahkememiz matemli ve kara günlerde samimî tezahürat ve fedakârlıklar ibraz eden muhterem İstanbul halkına bazı hususâtı izah etmeyi faydalı bulmaktadır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi milli davamızın muvaffakiyetine maniler ihdas etmek isteyen dahili, ve harici düşmanların hain emellerine set çekmek arzusuyla İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nu vazetmiş ve tarihimizde mutlak adalet ve büyük hizmetleri ile ebedi bir nam bırakacak olan bu mahkemeleri muhtelif mahallere göndermişti.

Milletimizin umumi fedakârlık ve gayreti neticesi olarak elde edilen zafer ve salah üzerine, bu mahkemelerin devamı faaliyetine sebep kalmamıştı. Son zamanlarda bazı tahrikatın yine eskisi gibi ikâi fesada başladığı anlaşıldığından Cumhuriyetimizi her ne pahasına olursa olsun muhakkak muvaffak etmeye azmeden Büyük Millet Meclisi mevcut kanunu mahsusa istinaden ve bu gibi teşebbüsâtı ima etmek maksadiyle mahkememizi teşkil ve izam etti. Bu tarzdaki tahrikatın milletimiz için mucip olduğu elem ve felaketleri daima hatırlayacak olan mahkememiz yüzbinlerce Türk'ün kanı pahasına elde edilen Cumhuriyetimizin mevcudiyet ve esasâtı hilafında hareket ve teşebbüsata cüret edenleri mevcut ve mevzu olan kanunları tatbik ederek şiddetle tecziye ve bu suretle muhterem İstanbul halkına çok muhtaç olduğu sükûn ve refahı temin edecektir.

Kararlarımıza yalnız selameti vatan endişesi, mefkuremizin lâyetezelzil aşkı ve vicdanlarımız hakim olacaktır. Tevfik Allah'tandır.

10 Aralık 1339 (1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi İstiklal Mahkemesi Heyeti Namına Reis Cebelibereket Mebusu İHSAN²⁶

Mahkeme Savcısı sanıkların Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesine göre cezalandırılmasını talep eder, sanıklardan Velit, müfrit milliyetperver olduğunu Hüseyin Cahit, radikal laik cumhuriyet taraflısı olduğunu mektubu bir belge olarak yayınladığını bunun bir suç sayılıp İstiklal

²⁶ Soyak Hasan Rıza Atatürk'ten.... s 209-210

Mahkemesi huzuruna çıkarılacağını asla aklına getirmedini, Ahmet Cevdet mesleğinin cumhuriyetçilik olduğunu söyleyerek savunmalarını yaparlar. Başkan İhsan (Eryavuz) sanıklara " Şurasını hatırlatmak isterim ki İstiklal Mahkemeleri fikir hürriyetlerini tahdit etmek için değil düşünce ve duygu serbestliğini tesis etmek için teşekkül etmişlerdir"²⁷ şeklindeki veciz uyarısını yapmaktan kendini alamaz. Mahkeme sonucunda sanıklar beraat ederler ve o günlerin tanığı olarak Soyak durumu şöyle tasvir eder: "[G]erek hakimler ve gerek beraat edip serbest bırakılan gazeteciler, *Yaşasın Cumhuriyet* sesleri ve alkışları arasında Fındıklı Sarayı'nı terk [ederler]."²⁸

Mahkeme 19 Aralık 1923 günü İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri (Düşünsel) ile Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadık Bey(Sadak) arasında ki polemliğini konu alır, Lütfi Fikri Bey'in konunun akademik bir tartışma olduğuna dair savunmasına karşılık savcının Lütfi Fikri'ye yönelik sözleri düşünce ve ifade özgürlüğü açısından bugün için de günceldir ve bunca yıl ne kadar yol aldığımızın ifadesidir:

"Akademik münazaradan bahsediyorlar, Necmettin Sadak Beyi devlethanelerine davetle bu münakaşayı yapabilirlerdi. Takdir ederler ki gazete makaleleri Kasımpaşa'da, Aksaray'da, yahut başka bir yerde, herhalde bir tesir yapar ve halkın şuuru, bir imanı vardır: onlar bu mektubu okumayacaklar mı?"²⁹ şeklindeki savcının veciz ifadesine Lütfi Fikri: "Zaten Bütün mesele oradan geliyor. Bunu evimde yapmış olsaydım, bir cürüm olup olmaması hatır bile gelmezdi ... Bu aleniyeti inkar etmiyorum. Yalnız aleni şekilde olsa bile bu bir cürüm teşkil edemez ve bir ilmi mübahase mahiyetinde kalır diyorum. Neticede yazılarımda defalarca bir Darülfünun hocasına hitap etmekte olduğumu belirtmiş bulunuyorum"³⁰ şeklinde savunmasıyla netice alamaz ve beş yıl kürek cezasına çarptırılır. Mahkemenin baktığı bir diğer dava da Eski Teşkilat-ı Mahsusa çetelerine ait bir davadır ki daha sonra ki muhalif İttihatçıların kanlı bir şekilde tasfiyesinin ilk işareti olarak da okunabilir. Bu davada Dayı Mesut (Gürbüz), eski sandalcılar kahyası Ali Osman, Rizeli Hasan Kahya, Eski Ankara Valisi Abdülkadir, Yeni Bahçeli Şükrü, Komünist Mehmet (Ziya Hurşit'in Dayısı) ve daha başkalarının bulunduğu bir grubu yargılar, Şükrü ve Abdülkadir beyler yakalanamamıştır savcı bunların firarının, suçluluklarından kaynaklandığını vurgulamaktan çekinmez. Davada Savcı ilk iddianamesinde:

"Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve Cumhuriyete suikast yapmak üzere çalıştıkları ve muhtelif zamanlarda muhtelif şahısları sırren (gizlice) ve kavlen (sözle) vatani hıyanete tahrik ettikleri haber alınması üzerine nezaret altına alınan Ali Osman, İlyas Sami, İbrahim, Dayı Mesut ve Komünist Mehmet efendilerin ilk ifadelerini muhtevi olan evrakı takdim ediyorum. Muhtelif şahitlerin ifadelerinden Ali Osman'ın böyle bir teşkilat için çalıştığı ve bazı şahitlerin ifadelerinden Kâhya Hasan'ın da bu teşkilat ile alâkadar olduğu anlaşılmaktadır. Hıyanet-i

²⁷ Soyak Hasan Rıza Atatürk'ten.... s 213

²⁸ Soyak Hasan Rıza Atatürk'ten.... s 218

²⁹ Aktaran Soyak s 227

³⁰ Aktaran Soyak ... s 227

Vataniye Kanunu'nun üçüncü maddesine tevfikan bu ikisinin mevkufen muhakemelerinin icrasını ve diğerlerinin gayri mevkuf olarak muhakeme edilmelerini ve nezaret altında bulduklarından kefaletle tahliyelerini ve aynı teşkilat ile alakalı oldukları hakkında ki malumat üzerine haklarında kanuni takibatta bulunulan ve firar eden sabık Ankara Valisi Abdülkadir ve Sabık İstanbul Mebusu Şükrü Beyler hakkında da gıyaben muhakeme icrasını talep³¹ eder.

Sanıklar savunmalarını Milli mücadele sırasındaki yararlılıkları ve fedakarlıkları üzerine kurarlar, mahkeme de bunları dikkate alır. Mahkeme sonucunda Ali Osman Kahya'nın bir yıl hapsine, Dayı Mesut'tan böyle bir hareket katiyen umulamayacağı ve beklenemeyeceğinden ve diğerleri için de delil yetersizliğinden beraat kararı verilir.

Mahkemede beraat eden gazetecilerin İzmir seyahati ise kara mizahın konusuna girmesi gerekir:

"İstiklal Mahkemesinde beraat edenlerle beraber diğer İstanbul gazetelerinin baş yazarları, Mahkeme Reisi İhsan Bey vasıtasıyla, İzmir'de bulunan Atatürk'e müracaat ederek kendilerini ziyaret etmek arzusunda olduklarını arz etmiş ve isteklerinin kabul buyurulması üzerine 2 Şubat 1924 günü *Altay* vapuruyla Bandırma'ya hareket etmişlerdi. Seyahate iştirak edenler: *Tanin'den* Hüseyin Cahit Bey, *Tevhidi Efkâr'dan* Velit Bey, *Vakit'ten* Asım Bey, *Akşam'dan* Necmeddin Sadak Bey, *Vatan'dan* Ahmet Emin Bey, *Tercüman'dan* Hüseyin Şükrü Bey, *İleri'den* Suphi Nuri Bey, *İkdam'dan* Ahmet Cevdet Bey. Başyazarlar Bandırma'dan demiryolu kumpanyasının hazırladığı bir husus vagonla İzmir'e yollanmışlar, yoldaki istasyonlarda kendilerine mahalli memur ve halk kitleleri tarafından samimi gösterilerde bulunulmuştu. İzmir'de, o zamanın hemen hemen biricik derli, toplu oteli olan *Naim Palas'ta* misafir edilmişlerdi. Bu Türk matbuatının ileri gelen temsilcileri, Reiscumhur tarafından, Göztepe'de istirahat etmekte olduğu kayınpederine ait köşkte 4 Şubat 1924 Pazartesi günü saat 15.00'te kabul edilmişlerdi; yalnız *Tevhidi Efkâr* gazetesi sahip ve başmuharriri Velit Bey 1 Şubat 1924 tarihli gazetesinde, gerçeğe aykırı olarak, ziyaretin, *başka yerden izhar olunan arzu üzerine yapılacağını* yazmış olmasından dolayı kabul olunmamıştı... [B]aşyazarlar Büyük Adam'ın yanından pek memnun ve müteşekkir ayrılmışlardı."³²

Topçu İhsan başkanlığındaki bu mahkemenin verdiği kararlar, iktidarın pek hoşuna gitmez ve eleştiri konusu olur. Ancak daha sonra kurulacak istiklal mahkemeleri bu yumuşaklıkta olmayacaklardır.

İkinci dönem İstiklal Mahkemeleri Doğuda meydana gelen bir isyan bahane edilerek Takriri Sükün Kanunu koşullarında kurularak, muhalefetin susturulma ve rejimi yerleştirme aracı olarak kullanılmıştır. Gezici Ankara İstiklal Mahkemesi başkanı Kel Ali Bey, (Çetinkaya) artık devletin dördüncü kuvveti olarak daha da güçlenmiştir.

Dönemin iklimi ve yönelimini belirtmesi açısından, *Kurtarıcı Belirleyenin* tavrı ve sözleri önemlidir: Mustafa Kemal'in döneme ilişkin 1925 yılı Ocak

³¹ Aktaran Soyak s 230-231

³² Soyak Hasan Rıza Atatürk'ten.... s 234-235

ayının ilk haftasındaki Konya seyahatinde tuttuğu günlük parçalarında Takrir-i Sükûn Döneminin arifesinde şöyle yazıyor:

*"Biz hedefimizin ulviyetine, yolumuzun doğruluğuna eminiz... fikri ve fiil kusur ve noksanlarımızı görüp hayırhane ihtar edilmesine memnun oluruz. Ama kötüye yormak ve yorumlamak yoluyla bizi engellemek isteyenler ya hain ya da gafildir... Biz keyfi hareket etmeyiz. Müstebit asla değiliz hayatımız müstebitlere karşı mücadele ile geçmiştir... Akıl, mantık ve zeka ile hareket etmek şiarımızdır. Haksız ve insafsız eleştirilere karşı hoşgörülü değilseniz, sert davranıyorsanız; bunun nedeni ülke ve ulus çıkarını her şeyin üstünde görmemizdir. Pozitivistçe bir düşünüş biçimini yansıtan bu sözlerde açık bir amaç bilinci ve kendine güven duygusu ile kesin bir kararlılık göze çarpmaktadır. Mustafa Kemal Paşa ayrıca, kamuoyu ve genel eğilime uymayı ilke edindiklerini de söylüyor. Fakat bunun hakikî ve samimî olmasını, ülkenin - en iyi kendilerinin bildiği- gereksinmelerinden kaynaklanması koşuluna bağlıyor. Onun gözünde, muhalefeti destekleyen İstanbul basını, ulusun gereksinmelerini anlamadığı ve kötü niyetle hareket ettiği yalnızca yapay bir kamuoyu oluşturmaktadır. Böylelikle de, muhalefetin tümü, gerçekleri göremediği ölçüde gafil, görüp doğru politika çizgisini engellemeye çalıştığı ölçüde ise haindir, işte, bu gaflet ve hıyaneti temizleme fırsatı Takrir-i Sükûn Kanunu ile doğacaktır"*³³

3 Mart tarihinde, meclisin ikinci oturumunda Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edilir. Kanunla, 2 adet İstiklal Mahkemesi kurulur, isyan mıntıkasındaki mahkeme üyeliklerine, Başkan: Mahzar Müfit (Kansu), Üyeler: Ali Saip (Ursavaş), Lütfi Müfit, Yedek, Avni Doğan, Savcılığa da Süreyya (Özgeevren) getirilirler. Zaman içinde Başkanlık görevini Teşkilat-ı Mahsusacı, eski polis şefi Hacım Muhittin (Çarıklı) ve Milli Mücadele'de kimin için çalıştığı muğlak olan, Teşkilat-ı Mahsusa elemanı Ali Saip³⁴ de yürüteceklerdir.

Gezici Mahkeme olarak kurulan Ankara İstiklal Mahkemesi ise Başkan: Ali (Çetinkaya), Üyeler: Kılıç Ali, Ali (Zırh) Yedek, Reşit Galip ve Savcılığa da Necip Ali (Küçüka) getirilirler. Üç Aliler Divanı olarak adlandırılan Ankara İstiklal Mahkemesi artık ülkedeki her olaya yetişecek, Kemalist rejimi yerleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmayacaktır.

Zekeriya Sertel bu mahkemeleri şöyle tanımlar: "Bu mahkemeler olağanüstü yetkilere sahipti. Faaliyetleri yürürlükte olan kanunlara dayanmakla beraber, mahkemenin takdir hakkı genişti. Mahkeme usulleri bir kenara atılmıştı, kararlar sür'atle veriliyordu, çok defa da keyfi oluyordu. Hattâ bu yüzden haksız yere ceza görenler de olmuştu"³⁵

M. Kemal'de bir bildiri yayınlar, "8 Mart 1925 tarihli gazetelerde neşredilen bu uzun beyannamede Atatürk, halka, *Memlekette huzur ve emniyeti bozacak her türlü hareketlere karşı uyanık bulunmayı* tavsiye ediyor ve Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği kanunun bütün devlet memurlarına *herhangi bir hadiseyi vukuundan sonra bastırmaktan ziyade hadiselerin vukuunu önlemek vazifesini yüklediğini* beyan ederek *mülki ve askerî*

³³ Tunçay Mete Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931) Yurt Y. 1981 s 126

³⁴ Osman Tufan Paşa, Kurtuluş Savaşı Hatıraları, Arma Y. 1998 s 23-29

³⁵ Sertel M. Zekeriya Hatırladıklarım s 131-132

devlet memurlarını, hiç tereddüde kapılmadan, yüksek vazifelerini ifaya davet ediyordu."³⁶

Takrir-i Sükun kanununun ilk uygulaması Tevhid-i Efkar Gazetesinin kapatılmasıyla başlar ve bu kapatmayı diğer gazeteler izler. Şark İstiklal Mahkemesinin ilk icraatlarından biri de basını yola getirilmesi operasyonudur. Ülkenin birçok yerinde gazeteler kapatılır. 7 haziran tarihli bir ara kararla ayaklanmayı dolaylı kışkırttıkları iddiasıyla önde gelen gazetecileri tutuklar. İstanbul'dan Elazığ'a yola çıkarılan gazeteciler ulaştıkları her menzilde Gazi Mustafa Kemal'e telgraf çekerek bağlılıklarını dile getirirler. Aşağıya bu telgraflardan iki örnek alınmıştır. Diyarbakır'dan çekilen telgraf:

"Yüksek dehanızla vücuda getirdiğiniz inkılâpta hakiki ve samimi birer fikir amelesi sıfatıyla çalıştığımızı ve Cumhuriyetin zafer ve istikrarına faydalı olmaktan başka emel beslemediğimizi, İstiklal Mahkemesinin huzuru adaletinde de ispat etmek için, Şark vilayetlerinden Elaziz'e doğru giderken **isyan ve irticain pençesinden bir defa daha kurtarmış olduğunuz bu Vatan parçasında gördüklerimiz ve duyduklarımız, bize şu kanaati verdi ki, eski İdarelerin ihmal ettiği memleketimizde, yazı masası başında, görülemeyen birtakım vaziyetler mevcuttur. Bu vaziyet içinde Vatanın süratli bir inkişafa mazhar olmasını temin edebilmek ve Türk Milletini işaret ettiğiniz inkılâp yolu üzerinde gayeye doğru sarsıntısız yürütebilmek için, şahsi münakaşalardan ziyade, birlik ve dayanışma halinde bir sükûnete muhtaç olduğumuza kanaat getirdik.** Türk aile topluluğu içinde, bundan sonra, işgal edeceğimiz mevki, her ne olursa olsun, mesleğimizi bu kanaate göre düzenlemeye ve çevremize aynı kanaati samimiyetle telkin etmeye çalışacağımızı arz eder ve kurtarıcımıza, irticadan huzur ve refaha kavuşan bu muhitten, en derin tazimlerimizi bir daha tekrar ederek feyizli nazarlarınızın üzerimizden eksik edilmemesini istirham eyleriz muhterem Cumhurreisimiz Hazretleri.

imzalar: Ahmet Şükrü, Ahmet Emin, Müştak, Suphi Nuri, Gündüz Nadir.

Gazeteciler, Mahkemedeki soruşturmalar sırasında da, hatalarını itiraf etmişler, fakat yazılarının iyi niyetle yazıldığını, inkılâpçı Cumhuriyete daima sadık olduklarını, vuku bulan olaylardan müteessir bulduklarını ilave eylemişlerdi. Soruşturmalar sona erince de bu sefer toplu olarak Cumhurbaşkanına şu telgrafi çekmişlerdi: Şark İstiklal Mahkemesi karşısında isticvaplarımız icra ve ikmal olduğu şu günlerde, nimete karşı şükran kabilinden bir hareketle, büyüklüğünüzün manevi huzuruna çıkmayı vecibeden addettik. Cumhuriyetin sadık birer amelesi, inkılâbın samimî birer hizmetçisi olduğumuzu ispat etmiş olmak kanaatiyle sonsuz bir fahır ve gurur duyarak zatı riyaset penahilerine, bir kere daha arz ederiz ki bu kanaat şu dakikada vicdanlarımızı müsterih etmekle beraber bundan daha çok güvendiğimiz nokta, asil kalbinizin, hataları örten lütfudur. Bu lütfün minnetini yâd ile ve bitmez tükenmez kalbi bağlılık ile bundan sonra vazifemize devam edebilmek, vicdanlarımızda hasıl olan

³⁶ Soyak Hasan Rıza, Atatürk'ten... s 321

uyanıklığı gelecekteki hareketlerimizde rehber edinerek yüksek gayemize doğru, temiz alın ile yürüyebilmek için itimadınızın feyzini bizlerden esirgememenize pek muhtacız. Mahkeme huzurunda meydana çıkan masumiyetimiz ancak Büyük Kurtarıcının yüksek vicdanından duyacağımız af ve müsamaha müjdesiyledir ki, bizim için kıymettar olur. Bu lütfü bizden esirgemeyeceğinizi, kalbinizin yüceliğinden ümit ederek, en derin tazimlerimizi arz ve takdim ederiz muhterem Cumhurreisi Hazretleri.

On gazetecinin imzaları.”³⁷

Gazi bu bağlılık telgraflarına duyarsız kalmaz ve görüşünü Şark İstiklal Mahkemesine bildirir:

Şark İstiklal Mahkemesi Müddeiumumiliğine;

Gazetecilerin mahkemeye celbinden sonra, Anadolu'da ve isyan sahasındaki meşhudatları üzerinde hata ettikleri ve nadim oldukları hakkındaki telgrafnamelerini evvelce Mahkemenin nazarı adaletine takdim etmiştim. Yine müştereken yukarıdaki telgrafla müracaat ediyorlar; bunu da nazarı insafa almak muvafıktır efendim.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal³⁸

Abdülkadir Kemali dışındaki gazeteciler mahkemenin adaletinden emin bulduklarını ifade ederek ayrıca savunma yapmazlar.

Savcı iddianamesinde: "... İsyarla ilgili olduklarına dair vicdanları temine kafi deliller ve vesikalar görülmediği ve fakat kasta makrun olmasa bile yazılarının bu çevrede fena tesir yaptığına kendileri de kail ve bu halin neticede, ibret ve intibahını mucip olduğu anlaşılmış ve Cumhurreisi Hazretlerine takdim ettikleri aynen okunan, telgraflar dahi bunu teyit etmiş bulunmasına binaen beraatlerine”³⁹ karar verilmesini ister.

Abdülkadir Kemali Bey'in Tok Söz Gazetesi kapatılır kendisi de Ankara İstiklal Mahkemesine gönderilir ve diğer gazeteciler toptan salıverilirler.

Abdülkadir Kemali'de dört buçuk ay sonra Ankara'da beraat edecektir⁴⁰.

Amaca ulaşılmış gazetecilere gözdağı verilmiştir. Artık basın cephesinden bir muhalefet gelmeyecektir.

O günlerin tanıdığı olan ve daha sonra kendisi de İstiklal Mahkemesinden geçecek olan Zekeriya Sertel olayı şöyle nakleder:

"İstanbul'un bellibaşlı gazete başyazarları Diyarbakır'daki İstiklâl Mahkemesine gönderilmişlerdi. Bunlar arasında *Tasviri Efkâr* gazetesi sahip ve başyazarı Velit EbuZZiya, *Vatan* gazetesi sahip ve başyazarı Ahmet Emin Yalman, aynı gazetenin yazarlarından Ahmet Şükrü Esmer, gene başyazarlardan İsmail Müştak ve başkaları vardı. Ahmet Emin, daha yoldayken, Adana'dan, Mustafa Kemal'e telgraflar göndererek yalvarmaya başlamıştı. Affedilirse, bir daha gazetecilik etmiyeceğine söz veriyordu. Biryandan da Diyarbakır'da bunlara yapılan muamele hakkında meraklı ve korkunç haberler geliyordu. Bunları istasyonda karşılayan İstiklâl Mahkemesi üyeleri onları önce bir camiye yerleştirmek istemişler. Caminin içi hıncahınç tutuklanan Kürtlerle doluydu, leş gibi kokuyordu, nefes almak bile zordu. Gazeteciler bunu görünce ürkmüşler. İstiklâl Mahkemesi üyeleri

³⁷ Soyak Hasan Rıza, Atatürk'ten... s 333-334

³⁸ Soyak Hasan Rıza, Atatürk'ten... s 335

³⁹ Soyak Hasan Rıza, Atatürk'ten... s 337

⁴⁰ Tunçay Mete, Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Pati... s 145

renk vermemişler. Burada yer yok diye gazetecileri alıp yürümüşler. Yolda Velit Ebuuzziya'yı ayaklarında zincir, ellerinde kovalarla su taşıırken görmüşler. O vakit kendi akıbetlerini anlar gibi olmuşlar. Fakat mahkeme üyeleri bunları başkanın evine götürmüş, onları içki sofrasına davet etmişler ve yolda gördüklerini kendilerine bir gözdağı vermek için yaptıklarını söyleyerek kahkahalarla gülmeye başlamışlar. Kısacası *şaka* yapmışlar..."⁴¹Görüldüğü gibi mahkeme heyeti aynı zamanda şakadan da geri durmaz.

Bir hukuksuzluğun sembolü olarak tarihe geçen İstiklal Mahkemelerine ilişkin aşağıda ki belge ibret vericidir ve bu mahkemelerin içyüzünü ortaya koymaktadır:

"Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti

Kalem-ı Mahsus Müdiriyeti - aded

Elâziz

9.9.341

Mühim ve

Zata mahsustur

Dahiliye Vekili Cemil Beyefendiye,

[1 —] Süreyya Bey vazifeye dönmekten çok korktuğu(m) için (?), vukuf ve takdirine çok hürmetkar olduğum Cemil Beye şu satırları yazmayı lüzum gördüm. Gazetecilerin memlekete ika ettikleri zararı en çok idrak edenlerden birisiyim. Ahmet Emin ve rüfekasını buraya celp ve tevkif ettirirken bu hususta hiçbir tereddüt hissetmedim.

2 - Gazi Paşa Hazretlerinin gazetecilerin kurtulmaları şayan-ı arzuları (?) tarzındaki şifreli emirleri gelinceye kadar muhakemenin tarz-ı cereyanı da çok iyiydi. Bu emir geldikten sonra, hepimizden (içimizden!) bir arkadaş gazetecilere ve Gazi hazretlerinin ulüvv-ü cenaplarına mazhar olarak be-
raat edecekleri ve beraatten sonra Fırka lehine sarf-ı mesaî için Ankara'ya gidilerek Reisicumhur hazretleriyle kendilerinin mülakatına delâlet olunacağı ihsas olunmuştur.

3 — Bu ihsastan sonra tekrar eski vazifeye (vaziyete !) rücu ile mahkûmiyetleri cihetine gitmeyi mübeccel Gazi hazretleriyle İsmet Paşa hazretlerinin şeref-i zâtileri için tehlikeli görmekteyim. Müşarüleyh hazeratına rüfekamızla [arkadaşlarla] müştereken yazdığımız bir şifrede sarahatan değilse de buna yakın maruzatta bulundum.

4 — Semahat-ı ruhiye ve teyamulat-ı asilanesini çok iyi tanıdığım zat-i âlilerinden bana yürüyecek doğru yolun iraesini hürmetle rica ederim, İrae buyuracakları tariki bilâ kaydüşart kabul ettiğimi şimdiden arz ederim efendim.

İstiklâl Mahkemesi Müddeiumumi vekili

Bozok mebusu Avni

Açtım gece 9"⁴²

İktidarın bir organı olarak hareket eden mahkemelere her derecede iktidarın etkisi vardır. Ankara istiklal Mahkemesinde nasıl adilane karar verildiğine ilişkin bir idam kararına ilişkin anekdot her şeyi açıklayıcıdır: "Dr. Nazım'ın akibeti hakkında müzakereye başladık. Aramızda

⁴¹ Sertel M. Zekeriya Hatırladıklarım 1905-1950 tarihsiz s 132

⁴² Tunçay Mete, Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Pati... s 144-145

anlaşmazlık çıktı. Ben, Necip Ali... idamın aleyhindeydik. Bunu Gazi'ye haber verdik. Bizi yanına çağırdı, dinledikten sonra üzerinde konuştuğumuz kimsenin politikacılığı, fikirleri, yeni kurulmakta olan bir rejime karşı cephe aldığı takdirde yaratabileceği tehlikeler hakkında uzun izahat vererek bizi kararımızda serbest bıraktı."⁴³Zekeriya Sertel O günleri naklederken, "Memlekette bir terör havası esiyordu"⁴⁴ diye nakleder.

İstiklal Mahkemelerinin hukuksuzlukları saymakla bitmez:

"Sanık yerinde Doğu vilayetlerinde bir ilçenin telgraf memuru var.

Suç delili isyan sahnesindeki bir arkadaşına çektiği şu telgraf: *Din uğrunda büyük şehit Hazreti Hamza'nın yanına gitmeğe hazırım!*

Babamın arkadaşı [Ali Çetinkaya] gözlüklerini burnunun ucuna kadar indirdi. Dudaklarının arasından ısıklık gibi çıkan sesi, gözlerinin saklayan bir kamçının ışığı sayılabilecek bakışlarıyla birleşti :

Demek Hazreti Hamza'nın yanına gitmeğe hazırsın! Peki, yarın sabah orada olacaksın!"⁴⁵

"Ankara İstiklâl Mahkemesinde de TpCF'nin polisçe aranmasını *baskın* başlığıyla haber verdiği bahane edilerek, Tanin başyazarı Hüseyin Cahit Bey ve gazetenin sorumlu, yöneticileri hakkında dava açılmıştır. Savunmasında, böyle adalete aykırı bir mahkemede mahkûm olmayı hâkim olmaya yeğ tuttuğunu belirten Hüseyin Cahit, Çorum'da süresiz (sonsuz) sürgün cezasına çarptırılmıştır."⁴⁶

Hapse düşenler İstiklal Mahkemelerinin tavrından bir şeyler çıkarmaya çalışırlar: "İstiklâl Mahkemesine getirilenlerin yüzde doksanı öldürülür. Duruşmalara hızlı bakılır, uzun uzadıya hukuk kurallarına, kanun hükümlerine bakılmaz. Şimdiye kadar kurulan geleneğe göre, sanıklar hapisaneye geldiklerinin hemen ertesi günü mahkemeye götürülür, ilk sorguları ayaküstü, kısaca yapılır. Sonra, savunma için bir gün bildirilir. Eğer mahkeme, sizi savunma için bildirilen günden önce çağırırsa, hakkınızda idam hükmü verilmiş demek. Süreyi uzatmakta fayda yoktur. Yok gününde çağrılırsanız, durumunuz şüpheli demektir. Mahkeme daha bir karara varmamıştır. Savunma günü sonraya bırakılmışsa, kurtulduğunuza işarettir. Çünkü mahkeme aceleye lüzum görmüyor demek..."⁴⁷

Ölüm cezasından kurtulanlar sevinmekte, yakınlarına aldıkları cezayı müjde telgrafları çekmektedirler: "Kollarımızı sallaya sallaya mahkemeden çıktık. Bir arabaya bindik. Sevine sevine hapisaneye döndük. Hüseyin Cahit'le, Ata Çelebi bizi kapıda merakla bekliyorlardı.

-Ne oldu, nasıl geçti? dediler.

-Darısı sizin başınıza, dedik.

-Ne o beraat mı ettiniz?

-Hayır, üç sene kalebent cezası verdiler. Ölüm beklerken üç sene kalebent cezası bize öyle hafif gelmişti ki, onlara da aynı cezanın verilmesini diler olmuştuk."⁴⁸

⁴³ Ağaoğlu Samet Babamın Arkadaşları s 145

⁴⁴ Sertel M. Zekeriya Hatırladıklarım 1905-1950 tarihsiz s 132

⁴⁵ Ağaoğlu Samet Babamın Arkadaşları s 97

⁴⁶ Tunçay Mete, Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Pati... s 145

⁴⁷ Sertel Zekeriya Hatırladıklarım s 142-143

⁴⁸ Sertel Zekeriya Hatırladıklarım s 145

"Müjde... Üç sene Sinop'ta kalebentliğe mahkûm oldum. Trenle geliyorum, beni Haydarpaşa'da filan saatte karşıla. Oradan doğru Sinop'a gideceğim. Müjde!.. Üç yıl Sinop'ta kalebentliğin müjdesi... Ne sevinilecek şey... Zekeriya'nın ne demek istediğini anlamıyorum. Fakat önümde güçlüklerle geçecek üç yıl yatıyor...

Bu müjdenin manasını sonra anladım. Zekeriya'yı hapishanenin izbesinde kanlı katillerle, idam mahkûmları ile bir yerde yatırmışlar. En aziz dostu, İstiklâl Mahkemesi üyesi, mebus Nabizade Hamdi, hapishane içerisine girememiş. Uzaktan, «*idam kararı verseler de korkma, demiş, bir çaresi bulunur.* Bunun için üç yıl Sinop'ta kalebentliğe mahkûm olunca sevinmiş, bunu bana müjdeliyormuş."⁴⁹

Muhalefet etmek suçtur, TpcF reisi Kazım Karabekir'in İstiklal Mahkemesindeki sorgusundan bir bölüm:

"- *Zatiâliniz inkılâbın büyük bir şahsiyetisiniz. Tarih, bunu böyle kaydediyor. Memleketin savunulmasında nasıl bir arada dağılmadan kaldı isek, vatanın yükselmesi emrinde de öyle olması gerektiğini elbette takdir buyurursunuz. Bu sebeple zatiâliniz, nasıl olur da muhalefete geçersiniz? Lütfen izah eder misiniz?*

Kâzım Karabekir Paşa, bu soruyu şöyle cevaplandırdı:

-*Mütareke sırasında elîm durumlara karşı elbirliğiyle göğüs gererek çalışıp Gazi'yi kendimize reis yaptığımız sırada, memleketin istinad ettiği yegâne kuvvet bendim.*"⁵⁰

Cafer Tayyar Paşa'nın sorgusu da ilginçtir: " -Sizin... Memleketin siyasi idaresi hakkında bugünkü idareye dair kanaatiniz nedir?

-Hükümetin muvaffakiyetine duacıyım.

- O halde, muhalifliğin nerede kaldı?

-Takriri Sükûn Kanunundan sonra muhalefet susmaya mecbur olmuştur.

- Demekki, Takriri Sükûn Kanunu olmasaydı, bombayı koyacaktınız, değil mi?

-Asla... Ben bomba kullanmış bir adam değilim...

-Senin koyamıyacağını bilirim, ama fırkan koydu.

-Yemin ederim ki...

- Maznuna yemin düşmez. Siz yalnız, arkadaşlarınızın yapmadığı düşündüğü suikast hakkında ne biliyorsanız onları söyleyiniz!"⁵¹

İstiklal Mahkemeleri Adalet Bakanlığının da üstündedir. Bakanlık, Mecliste çıkan yeni Ceza Yasasının İstiklal Mahkemelerinde uygulanıp uygulanmayacağını mahkemeden sormaktadır. İsyân Bölgesindeki Mahkeme yeni kanunu uygulamayacağını bakanlığa bildirir, bir suretini de bilgi için Başbakan'a yollar. Mahkemeler Meclisçe kabul edilen yasayı uygulamayıp kendi iradesini meclisten üstün gördüğünü ifade edebiliriz. "Adalet Bakanlığının böyle bir soru sorması ve mahkemenin böyle bir yanıt vermesi bile insana tuhaf geliyor"⁵²

İstiklal Mahkemelerinde sanıkların avukat tutma hakları da yoktur: "İzmit mebusu Şükrü Bey avukat tutmak istediğini belirtince Mahkeme Reisi Ali

⁴⁹ Sertel Sabiha Roman Gibi 1919-1950 Can y. 1978 s 102

⁵⁰ Erman Azmi Nihat İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri Temel Y 1971 s 119-120

⁵¹ Erman Azmi Nihat İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri s 126-127

⁵² Tunçay Mete, Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Pati... s 170

(Çetinkaya) *İstiklal Mahkemeleri dava vekillerinin cambazlığına gelmez* diyerek bu isteği reddetmiştir."⁵³

Kemal Tahir'in *İstiklal Mahkemesi* değerlendirmesinde, roman kahramanı eski bir ittihatçı yöneticinin ağzından şu sözler dökülür: "Bizim ömrümüz, bütün suçlarımızı muhaliflerimize yüklemekle geçmiştir. Büyük politika sandık bunu... Yatkınmışız, alıştık. Daha beteri, en suçularımıza, en utanmazlarımıza uyararak, doğru söyleyenlere, hiç bir suçu olmayanlara dış biledik yıllarca... Giderek muhaliflerimizle aramızdaki ilintileri hırsızlarımız, alçaklarımız, manyaklarımız belirleyip denetler hale geldi. Bu heriflerin ne kadar rezil, ne kadar işe yaramaz olduklarını... Ne demek işe yaramaz! Tersine, kancıklıklarını... Aptalıklarını... Çalıp çırptıklarını bile bile, muhaliflerimizi en alçak iftiralarla karalamalarını beğeniyorduk, sırtlarını sıvazlayarak kışkırtıyorduk, mükâfat olarak da çalmalarına, namussuzluklarına göz yumuyorduk.

İstiklâl Mahkemelerinin, çoğunlukla, bizim ikinci takım döküntülerinden kurulması rastlantı değildir, böyle işlere yatkınlığımız, sınavlara vurulmuş, ölçüp biçildikten sonra iyi değerlendirilmiştir. Biz her çeşit savunuyu suç saymışızdır. Bu yol, muhaliflerini gerçek suça itelemek yoludur. Varılmak istenen yer de, muhalifsiz hükümet etmek...

Çok düşündüm, muhalefetsiz hükümet etmek isteği, Devleti alet ederek, hiçbir ceza korkusu duymadan bol bol suç işleme zevkinden geliyor. Ceza görmemek güvenini sağlayıp keyfince en namussuz suçları işleyeceksin... İşte insanoğlunun düşebileceği en sefil çirkef çukuru... Bir kez bu yokuştan teker meker kaymaya başladın mı, olduğundan yüz kat, bin kat kıyıcı kesilirsin. Canavarlaşırsın. Her an alçaklık etmekten artık kendini çekemezsin! Önüne çıkanları, bir korkulu rüyada, karakoncolostan kurtulmana biricik engel görürsün. Ezmeden geçemeyeceğine inanırsın. Kızarsın. Kızılmaktan da öte bişeydir bu... Kızmak insancıl bir duygudur. Oysa artık sen insanlıktan çıkmışdırsın! Bir toplum düşün ki, orda adam öldürmeye, hem de, çoğu, suçsuz adam öldürmeye SİYASET deniyor."⁵⁴

Taktir-i Sükun Kanunu'nun bahsettiği müstesna ortamda *İstiklal Mahkemeleri* eliyle muhalefet sindirilir, Yok edilir. Her türlü eleştiri yasaklanarak ülke uzun yıllar sürecek zihinsel karanlığa gömülür. *İstiklal Mahkemeleri* Kemalist rejimi yerleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmamıştır, özellikle seyyar Ankara *İstiklal Mahkemesi* her olaya el koyar.

Mete Tunçay, Şark *istiklal Mahkemesinin* 420 idam cezası verdiğini, Ankara *İstiklal Mahkemesinin* de 240 kadar idam cezası verdiğini kaydeder⁵⁵. Şark *istiklal Mahkemesinin* idam sayısında Sıkıyönetim mahkemelerinin verdiği idam cezalarının sayısı ve infazlar dahil değildir. "Şeyh Sait İsyanı'nda 206 köyün yerle bir edildiği, 8.785 evin yakıldığı ve 15.200 insanın öldürüldüğü hatırlanırsa, böylesine kapsamlı bir hareketin dini nedenlerle ve Hilâfet'i restore etmek amacıyla yapıldığını savunmak zordur."⁵⁶

⁵³ Tunçay Mete, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Pati...* s 170

⁵⁴ Tahir Kemal Kurt Kanunu Tekin Y.1982 s 190-191

⁵⁵ Tunçay Mete, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Pati...* s 169

⁵⁶ Başkaya Fikret, *Paradigmanın İflası*, Özgür Üniversite Yayınları, 2004 s 102

İzmir Suikastı bahane edilerek muhalefet ve muhalefet potansiyeli yok edilmiş, Şeyh Said İsyanı da bahane edilerek Doğu'da terör estirilmiştir. Bu gün dahi bu mahkemelerde ne kadar insanın canına kıyıldığını bilmiyoruz. "Bütün bu siyasi-adli terör hükümlerinin haksızlığı ortadadır. Daha sonraki yıllarda, sanıklardan biri için açıklanan *rehabilitasyon* belgesinde şöyle denilmektedir: *Rauf Orbay hakkında evvelce İzmir İstiklal Mahkemesi tarafından verilmiş olan mahkûmiyet kararının refi için vaki olan müracaatı üzerine yapılan hukuki[!] tetkikte araya girmiş olan umumi af kanunları isnat olunan fiili bertaraf ettiği gibi, muhakemenin tekrarım da gayri mümkün kılmış ve muhakeme edilseydi beraatinin muhakkak olacağı kanaatine varılmış olduğu görülmüştür.*"⁵⁷

Uygulayıcılar bu hukuksuzluk örneği mahkemeleri her fırsatta olumlamaktan çekinmezler:

"Başbakan İsmet Paşa'nın bir parti toplantısında dediği gibi, "*Kaçınılması mümkün olmayan hatalara düşmüşlerse bunu samimi kanaatlerinden başka bir şeye affetmemelidir. Aksine kanaatleri ve ülküleri uğrunda yapılması gereken bazı eksiklikler de vardır.*

Başbakan İsmet Paşa, İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması nedeniyle yine bir parti toplantısında yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

Biz Takrir-i Sükûn Kanununu koyduktan ve İstiklal Mahkemeleri'ni kurduktan sonra karşısında bulunduğumuz durumları, önceden tahmin ettiğimiz durumdan daha önemli bulduk. Elde açık deliller olmaksızın tecrübenin ve görgünün verdiği birtakım kanıt ve uzmanlaşma yoluyla duyduğumuz tehlikeden daha ağır tehlikeler karşısında bulunduğumuzu bilfiil tecrübe ettik. Memleketin dört köşesinde, içte ve dışta nice teşkilat, nice dal budak salmış cemiyet bulunduğu ortaya çıktı. Mahkemeler gerek batıda, gerek doğuda fesat unsurlarını izlemek için bütün gayretlerini harcamışlardır. Benim kanaatim şudur ki, mahkemeler görevlerinde başarılı olmuşlardır. Onların bu başarılarından her zaman söz edebiliriz."⁵⁸

Son İttihatçı Paşa'nın sözlerinde kullandığı dil, gerek Takrir-i Sükûn Kanunu gerekse İstiklal Mahkemelerinin gerçekte muhalefeti ortadan kaldırma aracı olduğunu doğrulamaktadır

Her iki mahkemenin görevi 7 Mart 1927 tarihinde sona ermiştir. Ancak dayandığı yasa 4 Mayıs 1949 da kaldırılabilmiştir. Geçen 22 yılda kullanılmamakla birlikte bu olanağın her zaman açık tutulduğunu söyleyebiliriz.

⁵⁷ Tuncay Mete Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti... s 166-167

⁵⁸ Kılıç Ali Atatürk'ün Sırdaşı.... S 370-371

www.gelawej.org © 2006
Yazışma Adresi: info@gelawej.org